

1. Шлях України від Росії до Європейського Союзу

Зовнішня політика та міжнародна інтеграція України розвивалися стрибкоподібно, в міру становлення української нації, але протягом трьох десятиліть з моменту здобуття незалежності її рух від Росії до Європи відбувався поступово. Рушійною силою цього процесу стала дедалі ворожіша політика Росії щодо України за часів президента Владіміра Путіна. Натомість ЄС поступово усвідомив, що Україна – це частина Європи і повинна стати членом ЄС.

Радянська Україна була членом Організації Об'єднаних Націй, але лише формально. Держава страждала від жорсткої міжнародної ізоляції, нав'язаної Москвою. Тому в 1991 році Україна була погано підготовлена до незалежності з погляду необхідних інститутів та людських навичок. Тому країні знадобився час, щоб розвинути актуальні навички для проведення незалежної державної політики, хоча деякі складові політики були очевидними з самого початку, зокрема ті, що стосувалися національного суверенітету і територіальної цілісності. Усю попередню радянську власність в Україні, за винятком радянської військово-морської бази в Севастополі в Криму, Росія визнала українською.

Шлях України від Росії

Сьогодні головною проблемою України є військова агресія Росії, але так було не завжди. Відносини між Україною та Росією були помітно кращими в 1990-х роках, коли президентом Росії був Борис Єльцин*.

У грудні 1991 року президенти Росії, України та Білорусі підписали угоду про припинення існування Радянського Союзу. Єльцин зобов'язався поважати територіальну цілісність усіх колишніх радянських республік у межах чинних кордонів. Радянський Союз розпався, але сталося це мирним шляхом, тому відносини між Росією та Україною залишилися такими самими. І Росія, і Україна намагалися йти назустріч одна одній у 1990-х роках. Держави уклали велику кількість важливих угод, а суперечки між ними мали переважно фінансовий або комерційний характер.

Від самого початку Україна заявила про проведення «багатовекторної» зовнішньої політики, що свідчило про її намір підтримувати хороші відносини з Росією, водночас розвиваючи стосунки із Заходом. Держава приєдналася до всіх відповідних міжнародних організацій, як-от МВФ і Світовий банк. Вона була частиною вільної Співдружності Незалежних Держав, яку очолювала Росія, але так і не ратифікувала статут організації. Вона брала участь у багатосторонній угоді про вільну торгівлю в рамках СНД (угоду не було повністю ратифіковано), але попри це не приєдналася до Євразійського економічного союзу – проекту Росії на протигагу ЄС – або Організації Договору про колективну безпеку – відповіді Росії на НАТО. Україна була нейтральною країною і залишається такою зараз.

---

* Åslund, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy*; Steven Pifer, *The Eagle and the Trident: U.S.-Ukraine Relations in Turbulent Times* (Washington, DC: Brookings, 2017).

Хоч російський уряд визнав суверенітет і територіальну цілісність України з грудня 1991 року, відносини України з Росією все ще були складними. Значна політична група комуністів і націоналістів у Росії на чолі з мером Москви Юрієм Лужковим агітувала за передачу Криму Росії, але належної підтримки від російського уряду ця «агітація» тоді не отримала.

Після здобуття Україною незалежності першочерговим завданням уряду США було переконатися в тому, що Україна, Казахстан і Білорусь не залишаться ядерними державами*. На момент здобуття незалежності Україна володіла третім за величиною ядерним потенціалом у світі. Зрозуміло, що така стурбованість США грала Росії на руку. У грудні 1994 року США, Велика Британія, Російська Федерація та Україна уклали Будапештський меморандум, в якому Україна погодилася віддати всю свою ядерну зброю Росії в обмін на гарантії безпеки з боку США, Великої Британії та Росії. Україна виконала свої зобов'язання і передала всю свою ядерну зброю і ракети Росії до 1996 року, як і було обіцяно, а також підписала і ратифікувала Договір про нерозповсюдження ядерної зброї.

У 1996 році Єльцин був переобраний на посаду президента Росії, отримавши новий, сильніший політичний мандат. І він, і президент України Леонід Кучма прагнули до дружніх двосторонніх відносин. Взаємини між Україною та Росією були кращими, ніж будь-коли, укладено кілька важливих двосторонніх угод. Найважливішою з них був Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 року, який встановив принцип стратегічного партнерства, визнання непорушності кордонів і взаємної поваги до територіальної цілісності.

---

* James M. Goldgeier and Michael McFaul, *Power and Purpose: U.S. Policy Toward Russia after the Cold War* (Washington, DC: Brookings Institution, 2003).

У 1997 році Росія і Україна уклали три важливі двосторонні договори про статус і умови перебування Чорноморського флоту. Старий радянський Чорноморський флот був розділений на два незалежні національні флоти. Україна погодилася передати Росії в оренду кримські військово-морські об'єкти на 20 років до 2017 року, при цьому Росія щорічно сплачувала Україні \$98 млрд за оренду кримських баз. Ці кошти вираховувалися з вартості російського газу, що постачався в Україну. Росія була зобов'язана «поважати суверенітет України та її законодавство і не втручатися у внутрішні справи». Крім цього, російські військовослужбовці повинні були показувати свої «військові квитки» при перетині українсько-російського кордону; російські війська могли діяти «за межами місць своєї дислокації» тільки після «узгодження з компетентними органами України». У 1998 році Росія та Україна також уклали важливу двосторонню інвестиційну угоду з міжнародним арбітражем. 1997-й і 1998-й роки, коли президентом Росії був Єльцин, стали найбільш сприятливим періодом з погляду російсько-українських відносин. Наприкінці 1990-х років конфлікти були доволі незначними. На початку 1990-х років Росія скаржилася на те, що Україна взяла занадто великі кредити і не виплачувала їх. Торгівля газом між Росією та Україною завжди була суперечливою. Росія доволіно встановлювала ціни і нарікала на те, що Україна не платить, а тільки накопичує велику заборгованість; у відповідь Росія намагалася захопити українські активи, зокрема газотранспортну систему. Обидві сторони звинувачували одна одну в крадіжці і, ймовірно, у них були на це вагомі причини*.

Іншою сферою конфлікту була торгівля. Основні групи українського експорту до Росії – зброя, сталь, сільськогосподарські

---

* Anders Åslund, *Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It* (Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, 2015), 67.

товари та хімікати, але Росія також була великим експортером сталі, продуктів харчування й хімікатів, тож держави конкурували в цьому аспекті. Росія запроваджувала антидемпінгові заходи щоразу, коли Україна успішно експортувала до Росії значні обсяги сталевих труб, цукру чи горілки. Офіційно панувала вільна торгівля, але угоду про вільну торгівлю в рамках СНД так і не ратифіковано, тож вона не давала Україні ніякого захисту від російських антидемпінгових дій. Але незважаючи на присутність цих фінансових і торговельних конфліктів, загрози війни між державами не було*.

Після того, як Владімір Путін став президентом Росії у 2000 році, відносини між Росією та Україною погіршилися. Під час свого першого президентського терміну (2000–2004 рр.) Путін спочатку приділяв питанню України мало уваги, але у 2004 році він почав інтенсивно співпрацювати з Україною та щомісячно організовував зустрічі з президентом Леонідом Кучмою. А під час президентських виборів восени 2004 року він особисто приїхав в Україну, щоб агітувати за проросійського кандидата Віктора Януковича.

Спочатку перемогу на виборах здобув Янукович, але тільки завдяки очевидній фальсифікації. Мирні народні протести, відомі як Помаранчева революція, спалахнули в масовому масштабі, зібравши в Києві до мільйона людей. Зрештою, після досягнення компромісу щодо проведення повторного голосування, у другому турі перемогу отримав Віктор Ющенко**. Головніми посередниками були Верховний представник ЄС із питань

---

* Åslund, *How Ukraine Became a Market Economy and Democracy*.

** Anders Åslund and Michael McFaul, eds., *Revolution in Orange: The Origins of Ukraine's Democratic Breakthrough* (Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2006).